

Uutisia ja tiedonantoja – Nyheter och meddelanden

Eino Jutikkala (1907–2006) maantieteilijänä

Suomalaisen historiantutkimuksen Grand Old Man, akateemikko Eino Jutikkala kuoli 22. joulukuuta 2006 korkeassa 99 vuoden iässä. Hän jäi eläkkeelle Helsingin yliopiston historian professorin virasta vuonna 1974, mutta hänen aktiivinen tutkijanuransa kesti elämän loppuun saakka eli yhteensä yli 70 vuotta. Jutikkalan poikkeuksellisen laajaan ja merkittävään tuotantoon kuuluvat muun muassa teokset *Suomen talonpojan historia* (1942, 1958, 1963) ja *Pohjoismaisen yhteiskunnan historiallisia juuria* (1965). Hänen viimeisimpiä suurtoitään oli Suomen maatalouden historian kolmiosaisen teossarjan toimitaminen (2003–2004).

Monet Jutikkalan töistä sivuavat maantiedettä. Tiedetään, että hän perehtyi jo lapsena karttoihin ja niiden nimistöön. Häntä tarkkaillut Lyyli Kairamo on kertonut: ”Eino, joka on nyt 7 vuotta vanha, on sitten vallan ihmeellinen sen maantieteensä kanssa. Hän on niin innostunut siihen, että lukee kartaltakin kaikki pienet paikatkin, ja vaikka me olisimme kysyneet mitä tahansa, paikannimiä, pinta-aloja ja asukaslukuja, tiesi hän aina kaikki.” Eino myös leikkasi lehdistä kuvia vesistöistä ja maanosista ja rakensi palikoista kaupunkeja. Maantieteilijää Jutikkalasta ei kuitenkaan tullut, mutta elinikäinen kartografisten tutkimusmenetelmien käyttäjä ja myös kaupunkien tutkija.

Eino Jutikkala oli Suomen Maantieteellisen Seuran työntekijänä vuodesta 1948. Hän oli aktiivinen osallistuja ja ärhäkäs keskustelija Seuran kuukausikokouksissa Säätytalossa. Muistan hänet myös ahkerana maantieteen laitoksen kirjaston käyttäjänä Porthaniassa.

Tunnettu on hänen ja maantieteen professori Väinö Auerin vuonna 1941 julkaisema teos *Finnlands Lebensraum. Das Geographische und Geschichtliche Finnland*. Se syntyi presidentti Risto Rytin aloitteesta, joka antoi Auerin tehtäväksi kirjoittaa Saksaa varten tarkoitettua propagandajulkaisun. Toisena tekijänä oleva Jutikkala toimi

Akateemikko Eino Jutikkala perehtyy viljan tuotantoa kuvaaviin karttoihin Suomen kartaston 100-vuotisjuhlassa vuonna 1999. Kuva julkaistiin *Terrassa* 111: 2 (1999), s. 117. (Kuva: Leena Heiskanen)

tuolloin Valtion tiedoituslaitoksen palveluksessa. Teoksen taustalla oli ajatus, että kun Saksa voittaa Neuvostoliiton, tulisi Suomen voittajan liittolaisena saada Itä-Karjala ja näin syntyisi aikaisemmin haaveeksi jäänyt Suur-Suomi.

Esipuheessaan kirjoittajat korostavat, ”etteivät Moskovan pakkorauhan rajat ole luonnolliset maantieteelliset rajat, eivät väestöllisesti oikeat tai taloudellisesti järkevät, puhumattakaan strategisista rajoista Euroopan puolustamiseksi”. Kun Auer vieraili keväällä 1942 Berliinissä, hän sai käsityksen, että siellä poliittinen johto suhtautui myönteisesti tähän ajatukseen Suur-Suomesta lisukkeineen. Suomelle lupailtiin myös siirtomaa Afrikasta, ehdolla oli Belgian Kongo. On ymmärrettävää, että sodan jälkeen *Lebensraum*-teos joutui kiellettyjen kirjojen listalle ja sitä piiloteltiin. Pääsin ensi kerran hivelemään sen liitupaperikantasia sivuja Saarbrückenissä vuonna 1962, missä olin Paul Fogelbergin kanssa maantieteen opiskelijoiden kongressissa.

Jutikkala korosti jo ennen toista maailmansotaa sitä, että Suomen alkuperäinen maanomistusmuoto oli yksityisomistusta eikä yhteisölähtöistä. Tähän liittyi isänmaallista ideologiaa. Jutikkala näki tärkeänä suomalaisen talonpojan vapauden ja

maanomistusoikeuden vastakohtana feodalistiselle järjestelmälle. Tämä oli taustalla siinä kiivaassa väittelyssä, jonka vuosina 1956–1958 kävivät Eino Jutikkala ja maisteri (sitten Oulun yliopiston maantieteen professori) Uuno Varjo. Olen selostanut tätä väittelyä kirjassani *Suomen asutusmaantiede* (1977). Lähtökohtana oli Varjon tutkimus Lounais-Suomen asuttamisesta (*Terra* 1956), missä hän toteaa, että ”asutuksen muodostuttua kiinteäksi kylien raivattu viljelysala käsitettiin aluksi kussakin kylässä yhteiseksi”. Monien raivokkaiden poleemisten kirjoitusten jälkeen *Terran* toimitus lopetti kirjoittelun. Tämän jälkeen väittely siirtyi *Historiallisen Aikakauskirjan* palstoille, kunnes sielläkin toimitus lopetti keskustelun. Tämä väittely jäi molemmille vuosikymmeniksi hiertämään kivenä kengässä, mihin molemmat usein palasivat keskustellessaan kanssani.

Toiseen maailmansotaan saakka Eino Jutikkala oli erityisesti maaseudun historian tutkija. Hän käytti tutkimuksissaan maanmittauskarttoja. Hä-

nen sarjajako- ja isojakotutkimuksillaan on selviä yhtymäkohtia Ruotsissa paljon harrastettuun historialliseen kulttuurimaisen tutkimukseen. Sotavuosien jälkeen hänen mielenkiintonsa suuntautui Helsingin ja Turun historiahankkeisiin. Maantiedettä lähellä ovat niihin sisältyvät kartografiset esitykset ja kaupunkien sisäisen erilaistumisen käsittely.

Eino Jutikkala ahkeroi karttojen kanssa koko ikänsä. *Suomen historian kartasto* (1949) oli pitkään ainoa alallaan. Hän johti Suomen osalta pohjoismaista autiotilatutkimusta, jonka tuloksena vuonna 1973 julkaistiin kartasto *Suomen asutus 1560-luvulla*. Sen jälkeen ilmestyi *Skandinavian atlas of historic towns 1–2* (1977–1990). Lisäksi hän oli mukana Suomen Maantieteellisen Seuran toimittaman *Suomen Kartaston* neljännen laitoksen (1960) tieteellisessä toimituskunnassa.

KALEVI RIKKINEN